

ESKİŞEHİR ÇİFTÇİ BANKASI (1918-1930)

Yrd. Doç. Dr. Halime DOĞRU*

GİRİŞ

1918 yılında Anonim Şirket halinde kurulan ve Eskişehir'in ilk özel bankası olan «Eskişehir Çiftçi Bankası»nı (1) incelemeyen önce aynı yıllarda Türk sermayesi ile kurulmuş olan bankaların genel durumuna kısaca göz atmak gerekmektedir.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, Kanun-ı Esasi'nin 13.maddesine göre «Ticaret ve sanat ve felahat için her nevi şirketler teşkiline» izin verilmişti (2). «İntihab-ı İktisadi» (İktisadi uyanış) olarak adlandırılan bu örgütlenme, Balkan savaşı ve özellikle I. Dünya Savaşının zor günlerinde de yoğunluğunu ve yaygınlığını korudu. Bu dönemde siyasal iktidara hakim olan «İttihat ve Terakki Fırkası»nın da (3) müslüman Türk tüccar ve toprak sahiplerinin ticari örgütlenmelerini desteklediği hatta çoğu zaman bu örgütlenmelere ön ayak olduğu görülmektedir.

(*) Anadolu Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi - Tarih Bölümü.

(1) Bankanın kuruluş adı: Eskişehir Çiftçi Bankası Osmanlı Anonim Şirketi'dir. Bankanın adı ile ilgili bkz. -Gündüz Ökçün, 1909-1930 yılları arasında Anonim Şirket olarak kurulan Bankalar», **Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Tartışmalar, Metinler**. Editör Osman Okyar, Ankara 1975, s. 434.

(2) Gündüz Ökçün, s. 459.

(3) İttihat ve Terakki Fırkası hakkında bkz. -Tarık Zafer Tuna'ya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, II. Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul 1984, C. I, s. 19-40.

Türk tüccarlarını örgütleme ve piyasada söz sahibi yapmağa yönelik olan çaba bir süre başarılı oldu. Fakat Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşından yenik çıkması üzerine bu alanda da şiddetli bir kriz etkisini gösterdi.

I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında Osmanlı Devletinin gelişmiş Avrupa ülkelerinin ekonomileri ile olan ilişkisi mamul madde satın alma ve hammadde ile yiyecek maddeleri satma biçiminden ibaretti. Bir süre sonra tüccar ve büyük toprak sahipleri bundan yararlandı ve iktisadi bakımdan daha güçlü hale geldi (4).

İş hacmi ve geliri artan Türk tüccar ve toprak sahipleri kendi aralarında kredi sorununu çözümlenmek ve azınlık bankalarına rekabet etmek, aynı zamanda bankerlerden kurtarmak için banka kurma çalışmalarına giriştiler. Kuruculardan çoğunun İttihat ve Terakki Fırkası mensubu veya sempatzanı bulunması, bazen bürokratların da kurucu kadrolarda yer alması yerel bankaların kurulmasında kolaylık sağlıyordu (5). Kuruluşda siyasi iktidarla bütünleşmek ileride sakinca yaratacaksa da sermayenin büyük kısmının yerel tüccar ve toprak sahiplerinin elinde bulunmuş olması bankaların sürekliliğini engellemiyor, sağlıyordu.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra ve özellikle I. Dünya savaşı sırasında bankacılık faaliyeti çok genişlemiş ve milli banka kurma girişimleri hızlanmıştı (6). 1911-1922 yılları arasında Anadolu'da 7, İstanbul'da 2 banka kurulmuştur (7). Bankaların dışında kredi sağlamak üzere kurulan Anonim Şirketlerin sayısı daha çoktur. Bunlar 1923-1930 yılları arasında yerel bankalar şeklinde örgütlendi (8).

Yerel bankalar, özellikle İç Anadolu ve Batı Anadolu'da kurulmuş olanlar, tarım işletmelerine, esnafa ve belirli meslek gruplarına kredi vermek üzere kurulmuşlardı. Tarımsal kredi daima ön planda ele alınıyordu. Coğrafi bölge özelliği olarak yerel bankaların ku-

(4) Gündüz Ökçün, s. 410.

(5) Gündüz Ökçün, s. 410.

(6) Memduh Yaşa, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi**, (Memduh Yaşa idaresinde Akban'da kurulan bir ilim heyeti tarafından hazırlanmıştır) 1923-1978, İstanbul 1980, Cumhuriyete kadar Bankacılık, s. 466.

(7) Oya Silier, «1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü», **Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler-Tartışmalar**, Editör: Osman Okyar, Ankara 1975, s. 491.

(8) Gündüz Ökçün, s. 487.

bulduğu şehir ve kasabalar incelendiği zaman bunların tarım alanlarının geniş olduğu bölgelerde ve demiryolu ulaşımının sağlandığı yerlerde kurulduğu açıkça görülmektedir (9).

Ulusal Kurtuluş savaşı sırasında mali problemlerle karşılaşan yerel bankalar ayakta kalmayı başarabilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra bankacılık alanında merkez - taşra ilişkisi, merkezin ulusal nitelik alması nedeniyle farklı boyutlar kazanmıştır. Başkent Ankara'da siyasal iktidar tarafından veya siyasal iktidar çevresinde ticari ve sınaî kredilerle emlak kredisini ülke çapında örgütlemek amacıyla yoğun bir bankacılık hareketi başlamıştır.

1923-1926 yılları arasında tarımsal üretim sanayii üretimine göre daha hızlı artmıştır. Tarımda bu dönemde çeşitli teşviklerden yararlanılmıştır. Sınırlı alanlarda da olsa makineli tarımın ön plana çıkması, tarıma dayalı ihracat ürünlerinin artmasına neden olmuştur (10). Bu artış yerel bankacılığın önemini arttırmıştır. Kurulan bu bankalar yakın çevrelerindeki ihracat ürünlerini üreten köylülere ve bunların ticaretiyle uğraşan tüccarlara kredi vermiş ve sahip oldukları büyük depolarda tarımsal malları stok ederek doğrudan ticaretle uğraşmışlardır.

1926 yılı, Türkiye ekonomisi açısından bir dönüm yılı, olması ve 1927 yılına büyük bir para darlığı ile girilmesine rağmen Türk bankacılığı, büyük dünya ekonomik buhranından gelişmiş ülkeler kadar etkilenmedi. Amerika'da banka ve şirketler kapanırken Türkiye'de yeni bankalar kuruldu. 1930 yılında ise dört banka çalışmasını durdurdu, üç tanesi tasfiye halinde idi. Tasfiyesine gidilen bankalardan bir tanesi de Eskişehir Çiftçi Bankası idi (11). Ancak 21 Şubat 1927 yılında Eskişehir'de «Eskişehir Bankası» adı ile yeni bir yerel bankanın kuruluş çalışmasının başlamış olduğunu belirtmek gerekir (12). Bu yıllarda yerel bankalarda yabancı sermayenin bulunmaması ve Türk bankacılık sisteminin gelişmiş ülkelerin bankacılık sistemleriyle yoğun bir şekilde ilişkisi bulunmaması, bankaların buhran yıllarında dayanıklılığını arttırmıştır.

(9) Yerel bankaların kurulması ve bunların listesi hakkında bkz. Gündüz Ökcün, s. 415-458.

(10) Oya Sillier, s. 495.

(11) Oya Sillier, s. 506.

(12) Gündüz Ökcün, s. 435.

ESKİŞEHİR ÇİFTÇİ BANKASI (OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ)

I. Bankanın Kuruluşu :

9 Eylül 1918 (1334) tarihinde idare merkezi Eskişehir'de olmak üzere kurulmuştur (13). Kurucuları, Eskişehir Mutasarrıfı Zekâi Bey, Dr. Besim Zühtü Bey ve Abdullah Sabri Bey'dir (14). 1918'de Eskişehir mutasarrıfı iken «Köy - İktisat, Kayseri Çiftçi Bankası»nın kuruluşunda da önderlik etmiştir. Zekâi Bey bağlı olduğu İttihatçı Fırkasının ekonomik politikasını en iyi uygulayan bürokratlardan birisidir.

İttihatçı bir mutasarrıfın kurduğu banka, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının iktidarda bulunduğu yıllarda zor dönemler yaşamış buna rağmen varlığını koruyabilmiştir (15). Bu sırada Eskişehir'e tayin edilen Mutasarrıf Sami Bey bankanın İttihat ve Terakki'nin bankası olduğunu, dolayısıyla kasada cemiyetin mevduatının bulunduğunu düşünmüş, bankanın kayıt ve defterlerini İstanbul'a göndererek kontrol ettirmek istemiştir. Yönetim kurulu bunu bir tecavüz saymış ve bankanın evrakını İstanbul'a göndermemiştir. İsterlerse Özel Anonim Şirket'ler kanununa uygun olarak bankada incelenmek kaydıyla evrakın gösterilebileceğini bildirmiştir. Bankanın yönetim kurulu mutasarrıf Sami Bey'in ısrarlı ve baskılı davranışlarına karşı başarılı bir mücadele vermiş ve sonunda incelenmenin yeniden yapılmasına ve sonucun «Heyet-i İvâ'nın resmi gazetesi olan Karacahisar» da hükümet tebliği olarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Böylece bankanın yönetim kurulu mutasarrıfın tehditlerine aldırılmamış isteklerini de yerine getirmemiştir.

Banka ile ilgili araştırmalar Sami Bey'in yerine gelen Hilmi Bey zamanında da devam etti ise de 4 Ekim 1919'da mutasarrıfın öldürülmesinden sonra olayın arkası bırakılmıştır (16). Cumhuriyetin ilânına kadar geçen süre içinde banka olumlu çalışmaları ile dikkat çekmiştir.

(13) Eskişehir'in eski millet vekillerinden Bekir Karacaşehir'in (1909 - 1991) verdiği bilgiye göre bankanın genel merkezi: Taştekin cad. No: 14 veya 16, Taşbaşı, Eskişehir, İdi.

(14) Zekâi Bey ilk Türkiye Büyük Millet Meclisine Adana Millet vekili olarak katılmıştır. Bkz. Gündüz Ökcün, s. 463.

(15) Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilgili bkz. T. Z. Tunaya, I, 263-286.

(16) Eskişehir mutasarrıfı Hilmi Bey'in 4 Ekim 1919'da öldürülmesi ile ilgili bkz. Ahrar gazetesi 7 Terrin evvel 1919, Eskişehir, -Gorhard Jaeschke, **Türk Kur-**

Bankanın kuruluşunda görev aldığı belirtilen Zekâi Bey, Dr. Besim Zühtü Bey ve Abdullah Sabri Bey'den başka kimlerin kurucu ve sermayedar olduğu tam olarak saptanamamıştır. Adları bilinen 1921 yılındaki idare meclisi üyelerinin çoğunun kurucu üye olduğu tahmin edilebilirdi önceden adı geçen üyelerin hiç birisi bu listede bulunmamaktadır.

1921 yılında banka idare meclisine üye olanların adları şöyledir (17):

Reis-i evvel : alât-ı ziraiyye taciri Şahabettin Efendi

Reis vekili ve müdür-i Umumi : Tüccardan (Şekerci) Mehmed Kayim Efendi

Aza : Alat-i ziraiyye taciri Hacı Veliyullah Efendi

Aza : Tüccardan Hacı Abdülkerim Efendi

Aza : Alat-ı ziraiyye taciri Hacı Derviş Mehmed Efendi

Aza : Yaverviran karyesi zürrainden Ömer Lütfü Efendi

Aza : Şerefiye karyesi zürrainden Çakır Hasan Efendi

Aza : Mahmudiye karyesi zürrainden Hacı Nuri Mehmet Efendi

II. Banka'nın Kuruluş Amacı ve Sermayesi

Banka özellikle köylüye, ikinci derecede tüccara ve esnafa kredi vermek üzere kurulmuştur.

Eskişehir Çiftçi Bankasının sermayesi 100.000 Osmanlı Lirasıdır. Kuruluş anında sermayesinin 12300 Osmanlı Lirası ödenmiştir (18). Ödenen sermaye 1919 yılında 39.214,50 liraya ve 1920 yılında ise 40.114,50 liraya ulaşmıştır.

14 Nisan 1337/1921'de yapılan genel kurulda sermayenin 49.604 lirasının ödendiği açıklanmıştır.

tuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1970, 68. -Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken**, II, İstanbul, 1965, 61.

(17) Ticaret Bakanlığı arşivi, Dosya No. Münfesi B-30: Eskişehir Çiftçi Bankası 15 Nisan 1339 tarihinde inikad eden üçüncü alelade ve fevkalade Hissedaran ve Heyet-i Umumiyesi Meclisi idare raporu. (Gündüz Ökçün, s. 434 ve dip not 33). 339 sene-i maliyesine ait Bilanço ve kâr-zarar Hesabı, Eskişehir İstiklâl marbarası, 1339/1923.

(18) Gündüz Ökçün, s. 435.

Kurtuluş savaşı sırasında yaşanan ağır koşullara rağmen 1924 yılında bankanın ödenmiş sermayesinin 93,712 liraya ulaştığı görülmektedir.

Eskişehir Çiftçi Bankası'nın sermayesini 15 Nisan 1337/1921 ve 15 Nisan 1927 tarihlerinde yapılmış olan genel kurul toplantılarında 150.000 liraya çıkarmak üzere karar alınmışsa da bu bankanın ana sözleşmesinde yer alan 29. ve 31. maddelerine aykırı bulunduğu için yetkili makamlarca red edilmiştir.

III. İdare Meclisi Üyelerinin Özellikleri

1921 yılında hazırlanan raporda adı geçen banka idare meclisi üyeleri meslek ve oturdukları yerler göz önüne alınarak incelendiği zaman çoğunun tarıma dayalı ve köy kökenli oldukları açıkça görülmektedir. Şehirde oturanlar genellikle tarım aleti satan tacirler olduğu gibi bunlarında ziraatle uğraşmış olduğu ihtimali güçlüdür.

Köy kökenli üyelerin ortak özelliği, Eskişehir ovasında kurulmuş olan göçmen köylerinde oturan varlıklı çiftçilerden olmalarıdır. Raporda adı geçen Yaverviran, Şerefiye, İhsaniye, Mahmudiye köyleri 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra Kırım ve Rumeli'den gelen göçmenlerin iskan edilmesi ile kurulmuştur (19). Bataklık olan ovanın zor koşulları ile savaş veren göçmenler bataklıkları kurutarak verimli tarım alanları kazanmışlar kısa zamanda başarılı olmuşlardır.

XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarında Porsuk ovasında görülen tarımsal gelişme Türkiye genelinde farklılık göstermiştir. Eskişehir dolaylarına yerleşen göçmenler dinamik yaşam biçimleri, disiplinleri, Anadolu'nun o tarihteki tarım teknolojisinden daha ileri olan alet ve tarım yöntemleri ile varlıklı çiftçiler haline gelmişlerdir (20).

(19) Porsuk nehri ve kollarının suladığı ovada kurulmuş olan göçmen köyleri hakkında bkz.: Hüdavendigâr vilayeti Salnamesi: 1302/1886-7 s. 300, 1316/1900-1, s. 3451346.; Etem Feyzi Gözaydın, **Kırım Türklerinin Yerleşmesi ve Göçmenleri**, İstanbul 1948, s. 71 ve devamı.

- Necdet Tunçdilek, «Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış», **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası** XV, 1-4, İstanbul 1954 s. 201 ve devamı.

(20) Eskişehir ovasında tarımın gelişmesi ile ilgili bkz. Yurt Ansiklopedisi, Eskişehir mad. s. 2874.

1893 yılında Berlin-Bağdat demiryolunun Eskişehir'e ulaşması, kısa zamanda Ankara ve Konya'ya bağlanması hızla artan tarımsal ürünün pazarlanmasında kolaylık sağlamıştır (21).

Büyük toprak sahiplerinin yararına gelişen bu durum onların örgütlenmesine neden olmuş ve şehirde ilk defa 1311/1895-6 yılında Zeytunzade Tefik Efendinin başkanlığında Ticaret ve Ziraat Odası kurulmuştur. Aynı yıl şehirde Hacı Mustafa Bey'in müdür olduğu Ziraat Bankasının şubesi açılmıştır (22). İş hacminin gelişmesi ile açılan banka sayısı da artmıştır. 1926 yılında Eskişehir'de Ziraat Bankası Osmanlı Bankası, İş Bankası ve İtibar-ı Milli (23) Bankalarının şubeleri kredi ve mevduat bankası olarak faaliyet halinde idi (24). 21 Temmuz 1927'de kurulan Eskişehir Bankası ve Odunpazarı Türk Ticaret Bankası şubesi de bunlara eklenmiştir.

Yerel bir banka olan ve büyük arazi sahipleri ile tarıma yönelik ticaretle uğraşanlar tarafından kurulmuş olan Eskişehir Çiftçi Bankasının İdare meclisi üyeleri de ortaklar arasından seçilmiş olduğu için aynı özelliği taşımaktadır.

IV. 1918-1926 Yılları Arasında Çiftçi Bankası

Eskişehir Çiftçi Bankası kuruluşundan itibaren başarılı bankacılık çalışmaları yaptı ise de Kurtuluş Savaşı sırasında bilançolarını zararlar kapatmıştır. Çiftçiye ve ziraat aleti satan tüccara verilen kredilerin büyük bir kısmı geri dönmemiştir: Cumhuriyetin ilanından sonra yöneticiler, daha önce vermiş oldukları kredileri senede bağlayarak alacaklarını tahsil etme yoluna gitmişler, borçları takip etmeğe başlamışlardır. Müdür ve memurlar kredi borcunun karşılığını çiftçinin ürününe daha tarlada el koyarak bankanın alacağını tahsil et-

- (21) Berlin-Bağdat demiryolunun Eskişehir'e ulaşması ile ilgili bkz. Yurt Ansiklopedisi, Eskişehir mad. s. 2874. Ayrıca Berlin-Bağdat demiryolunun yapılışı hakkında kısa bir özet için bkz. Ziya Gürel: «Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk» **Bülten L** II 205 Ankara 1989, s. 1708.
- (22) 20. Hüdavendigar Salnamesi, 1311/1895-6 s. 179; Halime Doğru, «XX. Yüzyıla girerken Eskişehir'de Kaza ve Belediye Yönetimi ile Nüfus Hareketi» «A.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Drgisi, II, I, Eskişehir 1989, s. 200 ve devamı.
- (23) İtibar-ı Milli Bankası 1927 yılında İş Bankası ile belirlenmiştir. Bu konu ile ilgili bkz.: Memduh Yaşa, s. 467.; Gündüz Ökçün, s. 417.
- (24) 30 Tesrin-i Sami 926 tarihinde fevkalade olarak ictima eden Eskişehir Çiftçi Bankası Heyet-i Umumiye müzakere zaptı, Eskişehir İstikamet matbaası, 1926, s. 7.

mişler, hissedarlar ise paranın bir an önce geri gelmesinden başka birşey düşünmedikleri için memurların acımasız davranışlarına aldırış etmemişlerdir (25).

Asıl sorun bundan sonra başlamış, banka yetkilileri kuruluş amacından ayrılarak küçük çiftçiye kredi vermek yerine çıkar sağlayacaklarını düşündükleri kimselere yüklü krediler açmışlar, teminat mektupları vermişlerdir. Bankanın yetkili müdür ve memurları kendi arzu ve kararları ile bankanın sermayesinin beş katına kadar borç para vermişler, ancak 1926'da bunun yarısı geri dönmüştür. Kara Hasan-zade Hasan Remzi Bey, Karapazarlı-zade Hüseyin Hüsnü Bey ve Aksaraylı Vehbi Bey gibi tüccar ve büyük çiftlik sahiplerine verilen kredi ve teminat mektupları ödenmeyince bankanın yönetim kurulu, müdür ve memur kadrosu zor durumda kalmıştır (26).

Kredi anlaşmalarının yapılmasında idare meclisi üyelerinde ihmal ve usulsüzlüğü bulunduğu görülmektedir. Bankanın tüzüğünün 13. maddesine göre idare meclisinin toplanıp karar alabilmesi için idare meclisini oluşturan 12 üyenin yarısından bir fazla üyenin toplantıda hazır bulunması gerekmektedir. Buna rağmen önemli kararların alındığı toplantılarda çoğunluk sağlanamamış bazen dört üye ve müdür çok önemli kararlar alıp uygulamaya geçmişlerdir. 1925 ve 1926 yılında yapılan yönetim kurulunun aylık toplantılarının ancak üç veya dördünde çoğunluk sağlanabilmiştir, diğerlerinde katılmış olan üyelerle kararlar alınmaktan çekinilmemiştir.

Bundan başka yönetim kurulu üyeleri müdürle işbirliği yaparak bankadan kendi adlarına kredi almışlar usulsüzlük yapmışlar adeta bankanın zor duruma düşmesine önderlik etmişlerdir. 19 Nisan 1926 da yapılan incelemede bankanın verdiği kredilerin % 60'nın bu kimselere, % 40'nın ise tüccar, esnaf ve köylüye verildiği tespit edilmiştir. Yönetim kurulu üyelerinin ortak olduğu bankadan kredi alamayıncağının açıklandığı 27 numaralı karara rağmen üyeler bankadan kredi almaya devam etmişlerdir (27).

1926 yılında banka adeta çalışamayacak kadar zor duruma düşmüştür. Bu nedenle aynı yıl yapılan genel kurul ve fevkalade genel kurul toplantıları tartışmalı ve çözüm arama çabaları ile geçmiştir.

(25) 1926 tarihli fevkalade genel kurul raporu, Eskişehir İstikamet matbaası, 1926, s. 12.

(26) Aynı rapor, s. 4.

(27) Aynı rapor, s. 7.

1926 yılında genel kurulun toplanacağına dair ilk ilân 5 Eylül 1926 tarihli İstikbal (Eskişehir) gazetesinde çıkmış ve 11 Eylül 1926 da yapılacağı belirtilmiştir (28).

11 Eylül 1926'da toplanan genel kurulda bankanın yıllık çalışma raporu okunmuş, rapor ortakların şiddetli eleştirileri ile karşı karşıya kalmış ve yönetim kurulu aklanmamıştır. Banka yönetim kurulunun aklanmaması üzerine hesapların kontrolü ve bir çözüm bulunabilmesi ümidiyle Avukat Hakkı, Dülgerzade Mehmed Kazım ve Avukat İsmail Hakkı Beyler bankanın hesaplarını incelemek üzere görevlendirilmişlerdir. Hissedarlardan olan bu kimseler 2 Ekim 1926-26 Kasım 1926 arasında geçen 52 gün içinde yoğun bir çalışma içine girerek bütün hesapları kontrol etmişlerdir.

Yapılan kontrolde banka müdürünün sorumsuz davranışları tespit edilmiş, kredi ve teminat mektuplarını yönetim kuruluna danışmadan verdiği ortaya çıkmıştır. Müdür tarafından verilen kredi ve teminat mektupları ile ilgili karar (509.375 L. tutarında 251 tane teminat mektubu) 11 Nisan 1926'da yapılan yönetim kurulundan toplu olarak çıkartılmıştır. Bu mektuplar çok önceden verildiği halde yönetim kurulunun bu işlerden haberi olmamıştır. 10.000-25.000 liralık mektuplar kayıtlara geçirilmediği gibi bunlardan komisyon da alınmamıştır. 3 Haziran'da toplanan yönetim kurulunda en az 200 TL. en çok 15.000 TL. kredi açılacağı karara bağlandı ise de müdür buna uymamıştır. Ayrıca çiftçiden 200 lira için çeşitli garantiler istenirken Tüccara verilen krediler bir niza karşılığı verilmiştir Ayrıca müdür ve banka memurları yönetim kuruluna hesapları götürüp usulüne uygun olarak onaylatmamışlardır (29).

V. 30 Kasım 1926'da yapılan Olağanüstü Genel Kurul

Hazırlanmış olan rapor 30 Kasım 1926'da toplanan olağanüstü genel kurulda ortakların bilgisine sunulmuştur. Burada bankanın durumu tartışılmış, ortaklar fikir ve eleştirilerini açıklamışlardır. Genel kurulda söz alan Şerefiye'li Hacı Ahmed, Arslan Çavuş, Bosnalı Salih Bey, Avukat Cudi Bey gibi konuşmacılar bankanın geleceğinin kuşkulu olduğunu hatta şehirde bankanın battığına dair söylentilerin dolaştığını belirtmişlerdir. Şerefiyeli Hacı Ahmet bu işin bir an

(28) 18 Rebül evvel 1342/5 Eylül 1926 tarihli Eskişehir'de çıkan «İstikbal» gazetesini, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir'de Basın sergisi koleksiyonu.

(29) 30 Kasım 1926 tarihli rapor, s. 7-8.

önce mahkemeye intikal etmesini ve suçluların cezalandırılmasını istemiştir. Bu olağan üstü genel kurulda konuşan köy kökenli hissedarların çok heyecanlı olduğu ve işin bir an önce sonuçlandırılmasını istedikleri açıkça görülmektedir. Hacı Ahmed'ten başka Arslan Çavuş, Bosnalı Salih Bey de konunun mahkemede bitirilmesinin uygun olduğu fikrindedirler. Özellikle Arslan Çavuş, tasfiyenin bir an önce yapılmasını istediğini, gerekirse yeniden banka kuracaklarını, bu durumda Eskişehir'in şerefine söz konusu olduğunu belirtmiştir (30).

Arslan Çavuş yeniden banka kurabilecekleri fikrini şantaj olarak ortaya atmamış, o sırada kurulma çalışmalarını hatırlatmak istemiştir. Nitekim Eskişehir Bankasının 21 Şubat 1927'de, olağanüstü genel kuruldan kısa bir süre sonra kuruluş çalışmaları başlamıştır. Burada ki sözlerine rağmen Arslan Çavuş Eskişehir Bankasının kurucu üyeleri arasında yer almamıştır (31).

Avukat Cudi Bey Konuşmasında müdürlerin ve yönetim kurulunun kendilerini hiç savunmadıklarını göz önüne alarak onların suçlarını kabul ettiklerini düşündüğünü ve «bu faciyanın» bir an önce çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Cudi Bey'e göre bu durumdan kurtulmak için iki seçenek vardır: Banka yönetimine bir yıl daha şans vermek veya işi mahkemede sonuçlandırmaktır (32). Yine Cudi Bey'e göre ikinci seçenek kesin sonuç verecekse de büyük ümitlerle kurulmuş olan bankaya ve ülke ekonomisine çok zarar verecektir. O halde, fevkalade genel kurul raporunu yayınlayıp yönetimin ve müdürlerin durumunu üyelerle Eskişehir halkına açıklayıp onlara bankayı toparlamak için bir şans daha tanımak, uygun olacaktır. Nitekim bu öneri kabul edilecek ve fevkalade genel kurul raporu yayınlanacaktır. Avukat Hafız Osman Bey, Avukat Hakkı Bey ve genel kurula komiser olarak verilmiş olan Said Rıza Bey'de aynı fikirde olduklarını belirtmişler üyeleri böyle karar almaya ikna etmişlerdir. Ayrıca komiser Said Rıza Bey yeni Ticaret kanununa göre ibra edilmemiş olan yönetim kurulunun beş yıl boyunca üyelere karşı sorumlu olacağını da açıklamıştır. Eski yönetim kurulu da bu süre içinde usulsüz verilmiş kredi ve teminat mektuplarının tasfiyesi ile

(30) Aynı rapor s. 12

(31) 21 Şubat 1927, Sakarya gazetesinde Eskişehir Bankasının Kuruluş çalışması ile ilgili makale.

(32) A.G. rapor, s. 14.

İlgilenecektir, Said Rıza Bey adı geçen ticaret kanununa göre azami iki kişinin murakıp tayin edilebileceği, bu murakıpların isterse her gün şirketin kasasını ve her türlü işleri kontrol edebileceğini belirtmiştir. Toplantıda iki kişinin murakıp seçilmesine karar verilmiştir (33).

30 Kasım 1926 tarihinde yapılan olağan üstü genel kurulda söz alan hissedarların isimleri ve görevleri şöyledir:

Meclis-i idare reis-i evvel	= Semizzade Abdurrahman Bey
Heyet-i umumiye katibi	= Raşid Aşki Bey
Hissedar	= Süleyman İhsan Bey
Yaverviran köyünden	= Ömer Lütfü Bey
Tüccardan	= Dülgarzade Kazım Efendi
İstikbal Gazetesi sahibi	= Hasan Basri Bey (Aytöre)
Avukat	= İsmail Hakkı (Karapazar)
Avukat	= Hakkı Bey
Avukat	= Cudi Bey
İmişehir köyünden Hissedar	= Arslan Çavuş
Şerifiye köyünden Hissedar	= Hacı Ahmet Efendi
Hissedar Avukat	= Hafız Osman Bey
Hissedar	= Bosnalı Salih Bey
Hissedar	= Hafız Rıza
Hissedar	= Şahabeddin Bey
Hissedar	= Hızır Mehmet Bey
Hissedar	= Nasrullah Efendi

Ticaret vekaletini temsil etmek üzere komiser sıfatıyla yerli ve ecnebi şirketler müdürü = Said Rıza Bey, İkinci celsede Nasrullah Efendi ve Hakkı Bey çoğunlukla murakıp seçilmişler, hazırlanan rapor «Reis Semizzade Abdurrahman, Heyet-i Umumiye katibi Raşid Aşki, reyleri toplamağa memur Ömer Lütfü, Süleyman İhsan ve Hükümet komiseri Said Rıza Bey» tarafından imza edilmiştir.

Olağanüstü genel kurul raporu ise daha önce kararlaştırıldığı gibi basın yolu ile «Eskişehir Çiftçi Bankası Anonim Şirketi» ortaklarına ve Eskişehir kamu oyuna duyurulmuştur.

VI. Bankanın Son Durumu ve Tasfiyesi

30 Kasım 1926'da yapılan olağanüstü genel kurulda alınan kararlar doğrultusunda yöneticiler bankanın faaliyete geçmesi için çalışmışlar kısa vadeli de olsa başarılı olmuşlardır. Nitekim 5 Şubat 1927 tarihli Sakarya gazetesinde verilen bir haberde (34) «Şimdiye kadar muattal bir surette görünen şehrimizin müessesesi Çiftçi Bankası bir aydan beri faaliyete başlamıştır» denilmektedir. Aynı haberde kredi işlerinin başarı ile devam ettiği açıklanmıştır.

1927 yılı içinde banka yöneticilerinin çok dikkatli çalışması gerekmektedir. Bir taraftan o yıl içinde yaşanan büyük kuraklık (35) diğer taraftan 21 Şubat 1927'de kurulmasına karar verilen diğer bir yerel banka olan «Eskişehir Bankası» (36) toparlanmağa çalışan Çiftçi Bankasını daha zor durumda bırakmıştır.

1927 yılı çalışmaları 15 Nisan 1928'de toplanan olağan genel kurulda yönetim kurulu ve murakıp raporları okunarak kabul edilmiştir. Bilanço onaylanıp yönetim kurulu aklamıştır (37).

1927 yılında yönetimin aklanması, bilançonun onaylanmasına rağmen bir sonraki yıl olumlu geçmemiş, başarı grafiği düşmüştür.

(34) 5 Şubat 1927 tarihli Sakarya gazetesi, A.Ü. Eskişehir'de Basım Koleksiyonu.
(35) 27 Haziran 1935 Çarşamba günü çıkan Sakarya gazetesinde o yıl yaşanan kuraklığın ancak 1927 yılındaki büyük kuraklıkla kıyaslanabileceği belirtilmiştir.

(36) 21 Şubat 1927 tarihli Sakarya gazetesi Eskişehir Bankasının kuruluşunu «Eskişehir İktisadiyatı için hayırlı ve şayan-ı tebrik bir hadise» başlığı ile verilmiştir.

(37) 14 Mayıs 1927 Tarihli Sakarya Gazetesi :
«Eskişehir Ticaret ve Sanayi Odasından :

Eskişehir Çiftçi Bankasının 15 Nisan 928 tarihinde vuku-u bulan alelâde heyet-i umumiye ictimalna aid meclis-i idare ve murakıp raporlarıyla bilançoları Kanun-u Ticaretin 377. maddesi mucibince Sicill-i Ticaret Defterinin 448 numarasına kayıt ve tescil olunmakla zabıt hulasaları ber vech-i zir ilân olunur;

1- Nasla-ı ekseriyet mevcut olduğundan İktiza-i celilesinden azası buyurulan Şirketler Komiseri Remzi Bey Efendinin huzuruyla ve Heyet-i Umumiye reisi Abdurrahman Bey'in riyasetinde alid-i ictima' edilmiştir.

2- Meclis-i idare ve murakıp raporları kiraat edilerek heyet-i umumiyece müttefiken kabul edilmiştir.

3- 927 senesi bilançosunun aynen ve müttefiken kabul ve tasdikinden sonra meclis-i idare ibra olunmuştur.

4- 927 senesi için Eskişehir Ticaret Odası reisi Kamil Bey'in müttefiken murakıplığa intihabıyla ictimaa nihayet verilmiştir.»

1929 yılında yapılan olağan genel kurul tartışmalarla geçmiş, 9 Kasım 1929'da olağan üstü genel kurul yapılmıştır (38).

9 Kasım 1929 tarihli toplantıda murakıb Raufi Bey'in raporu okunmuş, yolsuzlukları tespit edilen müdür Kazım Bey'in görevden alındığı açıklanmıştır. Görevden alınmış olan müdür, yönetim kurulundan Şahabettin Bey ve murakıb Raufi Bey üyelere açıklamalar yapmışlar, müdür ve yönetim kurulu üyesi Şahabettin Bey genel kurula savunmalarını sunmuştur. Tartışmalı geçen oturum, banka muamelelerini ve hesapları incelemek üzere altı kişinin seçilmesi ve bir ay sonra tekrar toplanıp hazırlanacak raporları görüşmek üzere kapanmıştır (39). 21 Kasım 1929 tarihli gazetede gelecek toplantının 15 Aralık 1929'da yapılacağı ilân edilmiştir.

9 Kasım tarihli genel kurulda Çiftçi Bankasının mali durumunun fevkalade zor durumda olduğu hatta hazineye karşı olan sorumluluğunu dahi yerine getiremediği konusu İstanbul basınında da yer almıştır (40). Kısa bir süre önce kurulmuş olan Eskişehir Bankası ise olayın İstanbul basınında yer almasını kendileri için prestij kaybı kabul etmiş, Sakarya gazetesinde konuya açıklık getiren bir yazı yayınlamıştır (41).

15 Aralık 1929'da yapılmış olan olağanüstü genel kuruldan sonra bankanın tasfiyesine karar verilmiştir. Kanuni işlemler tamamlandıktan sonra Ziraat Bankası bu konuda görevlendirilmiştir (42). Bazı hesapların tasfiyesi ise Eskişehir Bankası'na bırakılmıştır (43). Eskişehir Bankası'nın bu konuda hangi ölçüde görev yaptığı anlaşıl原因amamıştır (44). Eskişehir Çiftçi Bankası da tasfiye sürecinden sonra Eskişehir'in ekonomik hayatından çekilmiş ve unutulmuştur.

(38) 11 Teşrinî sani 927 tarihli Milliyet gazetesi,

11 Teşrinî sani 1929 tarihli Sakarya gazetesi,

(39) 13 Teşrinî sani 1929 tarihli Sakarya gazetesi,

(40) 11 Teşrinî sani 1927 tarihli Milliyet gazetesi,

(41) 13 Teşrinî sani 1929 tarihli Sakarya gazetesi,

(42) 1927'den sonra zor duruma düşmüş olan bankaların bir kısmı Ziraat ve İş bankalarına bağlanmış, bazılarıda tasfiye olmuştur. Yerel bankaların tasfiyesi hakkında bkz. Gündüz Ökcün, s. 415-435.

(43) Bekir Karacaşehir'den alınan bilgiye göre babasına ait olan 500 L. 1ık hisse 1933 yılında Eskişehir Bankası tarafından ödenmiştir.

(44) Bekir Karacaşehir'in verdiği bilgi üzerine Eskişehir Bankasına ait arşiv taramış fakat herhangi bir tasfiye hesabı bulunmamıştır. 1927-1935 yılları arasında Çiftçi Bankasının ortaklarının ismine açılmış hesaba da rastlanmamıştır.

SONUÇ

Türk tüccar ve çiftçisi I. Dünya Savaşı içinde, ekonomik kalkınmanın hedef alındığı yıllarda örgütlenerek yabancı ve azınlık banka ve bankerleri ile rekabete girişmişlerdir. Tarım ürünlerinin iyi gelir getirdiği bu yıllarda bürokratların da önderliği ile tüccar ve zengin çiftçiler yerli sermayeli banka kurmağa yönelmişlerdir. Eskişehir Çiftçi Bankası'nda bu program içinde 1918'de kurulmuş bir yerel bankadır.

1920 yılında İstanbul hükümetinin mutasarrıfına karşı verilen mücadelede, bankanın müdür ve memur kadrosu ile yönetim kurulunun oldukça idealist olduğu görülmektedir. Geçen yıllar içinde 1926 yılındaki olağanüstü genel kurul raporunda belirtildiği gibi müdür-memur kadrosu ile yöneticiler bankayı kendi çıkarlarına uygun olarak yönetmişlerdir. Tüccarlara verilen ve çoğu geri dönmeyen büyük kredilere karşılık çiftçiye verdikleri küçük kredileri geri almak için köylüye zor günler yaşatmışlardır.

Eskişehir Çiftçi Bankası, 1920'lerin bankacılık faaliyetlerine uygun olarak kurulmuştur (45). Bütün dünyayı sarsan ekonomik kriz, bilinçsiz ve sorumsuz yöneticiler ve buna eklenen olumsuz doğa koşulları bankanın çöküşünü hızlandırmıştır. 1930'dan sonra çıkarılan «Mevduatı Koruma ve Ödünç Para Verme İşleri Kanunu» ile bankacılıkta yeni gelişmeler olmuştur. Değişen görüş ve anlayış doğrultusunda Çiftçi Bankası'nda daha fazla faaliyetine devam edememiş tasfiyesine gidilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

— 30 Teşrin Sani 1926 Tarihinde İnikad Eden Fevkalade Hisedaran Heyet-i Umumiyesi Heyet-i Teftişiye Raporu, Eskişehir İstikamet Matbaası, ESKİŞEHİR 1926.

— DOĞRU, Halime; «XX. Yüzyıla Girerken Eskişehir'de Kaza ve Belediye Yönetimi ile Nüfus Hareketi», **A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, ESKİŞEHİR 1989.

— ESKİŞEHİR BANKASI ARŞİVİ (1927-1935 tarihleri arası).

(45) Oya Siller, s. 525.

- «ESKİŞEHİR» mad. Yurt Ansiklopedisi.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip : **Milli Mücadele Başlarken**, C. I, II., İSTANBUL 1965.
- GÖZAYDIN, Etem Fevzi **Kırım Türklerinin Yerleşmesi ve Göçmenleri**, İSTANBUL 1948.
- GÜREL, Ziya; «Kurtuluş Savaşında Demir Yolculuk», **Belleten**, L. II, 205. ANKARA 1989.
- Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, 1302/1886-7, 1316/1900-1, 1311/1895-6.
- JAESCHKE, GOTHARD; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, ANKARA 1970.
- ÖKÇÜN, A. Günüz; «1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar», **Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler-Tartışmalar**, Editör; Osman Okyar, ANKARA 1975.
- SİLİER, Oya; «1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü», **Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler-Tartışmalar**, Editör; Osman Okyar, ANKARA 1975.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi, İSTANBUL 1984.
- TUNÇDİLEK, Necdet; «Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış», **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, XV, 1-4, İSTANBUL 1954.
- YAŞA, Memduh; **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi**, 1923-1978, İSTANBUL 1980.

GAZETELER

- AHRAR GAZETESİ, 7 Teşrin evvel 1919 ESKİŞEHİR.
- İSTİKBAL GAZETESİ, 5 Eylül 1926 ESKİŞEHİR, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.
- MİLLİYET GAZETESİ, 11 Teşrin-i Sami 1927 İSTANBUL.
- SAKARYA GAZETESİ, 5 Şubat 1927 ESKİŞEHİR, A.Ü. Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.

— SAKARYA GAZETESİ, 21 Şubat 1927 ESKİŞEHİR, A.Ü. Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.

— SAKARYA GAZETESİ, 14 Mayıs 1928 ESKİŞEHİR, A.Ü. Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.

— SAKARYA GAZETESİ, 11 Teşrin Sami 1929 ESKİŞEHİR A.Ü. Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.

— SAKARYA GAZETESİ, 13 Teşrin Sami 1929 ESKİŞEHİR A.Ü. Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.

— SAKARYA GAZETESİ, 27 Haziran 1935 ESKİŞEHİR, İ.Ü. Eskişehir'de Basın Sergisi Koleksiyonu.